

RÓMSKA POPULÁCIA NA SLOVENSKU A KOHORTNÁ PLODNOSŤ RÓMSKÝCH ŽIEN PODĽA VÝSLEDKOV SČÍTANIA OBYVATEĽOV, DOMOV A BYTOV 2011¹⁾

Branislav Šprocha²⁾

THE ROMA POPULATION IN SLOVAKIA AND THE COHORT FERTILITY OF ROMA WOMEN ACCORDING TO THE 2011 POPULATION AND HOUSING CENSUS

Abstract

Romanies in Slovakia are in many ways specific populations. Owing to their ethnicity and especially a degree of isolation from the majority, it is still possible to identify many differences in reproductive behaviour in the Roma population. Probably the one mentioned most is the fertility of Roma women. The paper analyses fertility from a cohort perspective in the population of women of Roma nationality based on data from the 2011 Population and Housing Census. It focuses on the development of cohort fertility, women by parity, and parity progression ratios. The paper also points to possible differences in the cohort fertility of Roma women by marital status, educational attainment, economic activity, and place of residence.

Keywords: Roma women, cohort fertility, 2011 Population and Housing Census, marital status, education, economic activity, Slovakia

Demografie, 2017, 59: 118–131

ÚVOD

Etnická štruktúra Slovenska je výsledkom dlhodobého historického vývoja. Jej súčasťou je síce už niekoľko storočí aj rómska menšina, no tá po mnohých stránkach zaujíma špecifické postavenie. Vďaka inoetnickému pôvodu, odlišnému spôsobu života a životnej úrovni, rozdielnym normatívnym a hodnotovým rámcom v určitých oblastiach a najmä značnej dávke izo-

lácie (dobrovoľnej i vynútenej) si Rómovia zachovali viaceré špecifické črty správania v rôznych oblastiach. Jednou z nich je aj charakter reprodukcie. Najčastejšie je pritom vo vedeckých kruhoch (pozri napr. *Vaňo*, 2001; *Vaňo – Haviarová*, 2002; *Vaňo – Mészáros*, 2004; *Pukačová – Mládek*, 2014; *Šprocha*, 2014), ako aj laickej verejnosti reflektovaná plodnosť rómskych žien. Hlavná pozornosť je pritom venovaná predovšetkým

1) Príspevok je čiastkovým výstupom z projektu VEGA 2/0057/17 Najvyššie dosiahnuté vzdelanie a jeho vplyv na transformujúce sa rodinné a reprodukčné správanie žien na Slovensku.

2) Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava a Výskumné demografické centrum pri INFOSTATE, Leškova 16. Kontakt: branislav.sprocha@gmail.com.

komparácií intenzity a časovania tohto procesu s celou populáciou Slovenska. Parciálne výskumy potvrdzujú, že naďalej zotrúva celkovo vyššia intenzita rodenia detí u osôb rómskeho pôvodu, no existujú aj značné rozdiely v časovaní a legitimitě plodnosti (pozri *Pukačová – Mládek*, 2014; *Šprocha*, 2014). Zmeny reprodukčného správania, ktorými Slovensko v poslednom štvrtstoročí prechádza, viaceré z týchto diferencií sa ešte navonok zvýraznili a zvýrazňujú. Práve tieto odlišnosti v spojitosti s obavami z budúceho populačného vývoja a viacerými, do určitej miery objektívne alebo naopak stereotypne pripisovanými negatívnymi vlastnosťami (cielená dobrovoľná nezamestnanosť, využívanie až zneužívanie sociálneho systému a nástrojov rodinnej politiky, kriminalita a pod.) sú majoritnou populáciou vnímané veľmi citlivo. Do okruhu tém, ku ktorým je zaujímavý výsostne negatívny postoj, patrí aj problematika plodnosti rómskych žien. Ten často pramení z nekritickej generalizácie parciálnych údajov pochádzajúcich zo špecifických segregovaných osád, čo bez znalostí vývojových zmien a diferenčných rozdielov existujúcich práve v rámci celej rómskej populácie (pozri napr. *Šprocha*, 2011) môže viesť k zavádzajúcim až nelogickým záverom najmä z pohľadu budúceho početného postavenia rómskej menšiny na Slovensku. Práve hlbšie poznanie procesu plodnosti a jeho vývojových zmien umožňuje lepšie pochopiť nielen súčasný charakter reprodukčného správania rómskej populácie, ale pripravuje predpoklady aj pre vedecky podložený predpoklad o jej budúcom vývoji. Na druhej strane je potrebné tiež pripomenúť, že vzhľadom na nezanedbateľnú početnosť (pozri Základná charakteristika osôb rómskej národnosti), mladú vekovú štruktúru je možné očakávať zvyšujúci sa vplyv rómskej populácie nielen na charakter reprodukčného správania Slovenska, ale aj na ďalšie oblasti fungovania slovenskej spoločnosti. Veľmi dobre to môžeme už dnes pozorovať na príklade niektorých regiónov s vyšším zastúpením Rómov (pozri *Šprocha – Vaňo – Bleha*, 2013). Aj z tohto dôvodu sú tieto poznatky veľmi dôležité pre komplexné pochopenie možného

populačného vývoja, a to nielen na celorepublikovej ale ešte viac na regionálnej úrovni.

Hlavným cieľom príspevku je analýza realizovanej plodnosti žien rómskej národnosti na Slovensku prostredníctvom výsledkov posledného sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011 (ďalej SODB 2011). Keďže sme k dispozícii mali primárne údaje poskytnuté Štatistickým úradom Slovenskej republiky (ďalej ŠÚ SR) bolo možné analyzovať nielen intenzitu plodnosti a jej prípadné medzigeneračné zmeny, ale aj štruktúru žien podľa počtu narodených detí (parity), konštruovať pravdepodobnosti zväčšenia rodiny, a to všetko v porovnaní s celou nerómskou populáciou Slovenska (populácia SR bez osôb hlásiacich sa k rómskej národnosti). Okrem toho sme sa zamerali na analýzu možných rozdielov v kohortnej plodnosti v spojitosti s vybranými populačnými štruktúrami. Išlo najmä o rodinný stav, najvyššie dosiahnuté vzdelanie, ekonomickú aktivitu. Analyzovaná tiež bola plodnosť rómskych žien podľa miesta bydliska. Diferenčné kategórie tvorila dichotómia mesto–vidiek, veľkostné skupiny obcí a oblasti Slovenska (NUTS 2).

ZÁKLADNÁ CHARAKTERISTIKA OSÔB RÓMSKEJ NÁRODNOSTI

Podľa výsledkov SODB 2011 sa k rómskej národnosti na Slovensku dobrovoľne prihlásilo celkovo 105 738 osôb, čo predstavuje približne 2 % z celkového počtu obyvateľov. Po maďarskej národnosti (458,5 tis.) sú tak Rómovia druhou najpočetnejšou národnostnou menšinou Slovenska.³⁾ V porovnaní s predchádzajúcim sčítaním počet osôb deklarujúcich rómsku národnosť vzrástol o takmer 16 tisíc.⁴⁾

Z pohľadu priestorového rozmiestnenia sa potvrdili značné regionálne rozdiely, keď najväčšie koncentrácie Rómov nachádzame na východnom Slovensku s výnimkou jeho severovýchodných okresov. V dvoch okresoch (Kežmarok a Sabinov) dokonca podiel osôb rómskej národnosti prekročil hranicu 10 % a v ďalších 12 (z celkového počtu 79 okresov) sa pohyboval

3) Podľa údajov najnovšieho Atlasu rómskych komunit 2013 by počet Rómov na Slovensku mohol výrazne prekročiť hranicu 400 tisíc osôb (dostupné z www.minv.sk/?atlas_2013&subor=203148).

4) Počet osôb, ktoré v SODB 2011 neodpovedali na otázku o národnosti dosiahol takmer 382,5 tis., čo predstavuje približne 7 % z celej populácie Slovenska.

na úrovni 5–10 % (s výnimkou Rimavskej Soboty a Rožňavy všetky v Prešovskom a Košickom kraji). Veľmi nízke zastúpenie osôb rómskej národnosti naopak dlhodobo dosahujú na západe a v prevažnej časti stredného Slovenska. Celkovo v 45 okresoch ich zastúpenie neprekračovalo ani 1 %.

Podrobnejšia analýza miesta bydliska tiež prezradila, že takmer 30 % Rómov malo trvalé bydlisko v obciach s počtom obyvateľov 2 000–4 999 a ďalších 28 % v obciach z kategórie 500–1 999 obyvateľmi. Celkovo v sídlach do 5 000 obyvateľov žili takmer dve tretiny osôb rómskej národnosti, kým v celej populácii Slovenska to bolo len približne 45 %. Súčasne tiež platí, že Rómovia len v malej miere obývajú najmenšie obce (do 200 obyvateľov) a tiež len malé percento z nich sa sčítalo v najväčších mestách (s viac ako 50 tis. obyvateľmi). V súvislosti s uvedenými zisteniami potom neprekvapí, že v mestskom prostredí sa sčítala len niečo viac ako tretina osôb hlásiacich sa k rómskej národnosti, pričom na Slovensku v mestách žije takmer 55 % obyvateľov. Výsledky SODB 2011 tiež ukázali, že k rómskej národnosti sa neprihlásila ani jedna osoba v takmer 57 % (1 662) obcí. Podiel do 1 % (602) dosahovala približne každá piata obec a v rozpätí 1–5 % sa pohybovalo necelých 13 % (365) sídel. Nad túto hranicu sa tak dostala len každá desiatka obec. Zaujímavosťou je, že podľa výsledkov cenzu Slovensko už malo celkovo 48 obcí, kde Rómovia predstavovali viac ako štvrtinu a 17 obcí s viac ako polovičným zastúpením.

Typickou črtou rómskej populácie nielen na Slovensku, ale aj v ďalších krajinách strednej a juhovýchodnej Európy je v spojitosti s odlišným reprodukčným správaním a úmrtnosťnými pomermi veľmi mladá veková štruktúra (Kalibová, 2000). Táto skutočnosť sa dlhodobo potvrdzuje aj u osôb hlásiacich sa k rómskej národnosti (Kalibová, 1999 a 2000; Vaňo, 2001; Vaňo – Haviarová, 2002; Šprocha, 2014). Inak tomu nebolo ani v prípade SODB 2011. Kým priemerný vek celej populácie Slovenska sa dostal na úroveň takmer 39 rokov, v prípade osôb rómskej národnosti to bolo len približne 24 rokov. Detská zložka predstavovala niečo viac ako 39 %, kým v celej populácii Slovenska tvorila len približne 15 %. Na druhej strane v celoslovenskej populácii mali vyššie zastúpenie osoby v produktív-

nom a poproduktívnom veku. Napríklad vek 50 a viac rokov mala v čase sčítania 2011 na Slovensku takmer každá tretia osoba, kým u osôb rómskej národnosti to bolo len necelých 11 %. Osoby vo veku 65 a viac rokov tvorili na Slovensku takmer 13 %, kým u Rómov to bolo len približne 2 %.

Skorší začiatok párového života (pozri Bačová, 1990; Kumanová – Džambazovič, 2002; Marušiaková, 1985) sa odrazil aj na štruktúre Rómov podľa rodinného stavu v reprodukčnom veku. Kým na Slovensku vo veku 20–24 rokov bolo slobodných ešte deväť z desiatich žien a vo veku 25–29 takmer 61 % osôb, u Rómiiek v prvom vekovom intervale to boli len približne dve tretiny a vo veku 25–29 rokov menej ako polovica. Podobne podľa výsledkov sčítania skoršie do manželstva vstupovali aj rómski muži. Potvrdili to aj hodnoty SMAM (singulate mean age at marriage), ktoré v rómskej populácii dosiahli u mužov približne 28 rokov a u žien 27,7 roku, kým v celej populácii Slovenska to bolo 31,2 roku pre mužov a 29,6 rokov pre ženy. Zaujímavý je však aj vývoj v druhej polovici reprodukčného veku a na jeho konci, keď sa ukazuje, že trvalo slobodnými častejšie zostávajú rómski muži (vo veku 50–54 rokov 12 %) ako rómske ženy (vo veku 50–54 rokov 10 %). Do určitej miery to môže byť výsledkom preferencie funkčných kohabitácií, ktoré supľujú legitímne manželské zväzky najmä v prostredí segregovaných osád (Bačová, 1990; Dubayová, 1990; Mládek – Širočková, 2004). Kým v mladšom veku častejšie žili Rómovia v manželstve, v staršom veku sa prejavuje efekt zhoršených úmrtnostných pomerov (pozri napr. Šprocha, 2014) a výrazne sa zvyšuje podiel ovdovených. Napríklad vo veku 50–54 rokov už približne každá ôsma Rómka bola vdovou. Vo veku 55–59 rokov to bola každá piata a vo veku 60–64 rokov každá tretia.⁵⁾

Manželstvá mužov a žien rómskeho etnika sú vo všeobecnosti vystavené o niečo nižšiemu riziku rozvodu (Šprocha, 2014). To predstavuje pravdepodobne jeden z hlavných dôvodov prečo podiel rozvedených osôb rómskej národnosti bol v reprodukčnom veku a aj v staršom produktívnom veku o niečo nižší ako celoslovenský priemer. Pre doplnenie uvádzame, že vo veku 40–54 rokov sa podiel rozvedených žien

5) Pre porovnanie v celej populácii Slovenska bez osôb rómskej národnosti podiel ovdovených žien dosahoval 7 % vo veku 50–54 rokov, 12 % vo veku 55–59 rokov a necelých 21 % vo veku 60–64 rokov.

podľa výsledkov SODB 2011 pohyboval na úrovni 16–17 %, no u žien rómskej národnosti tieto osoby predstavovali len 12–14 %.

Najvyššie dosiahnuté vzdelanie, ekonomická aktivity a vo všeobecnosti postavenie Rómov na trhu práce predstavujú úzko prepojené oblasti, ktoré sú často reflektované ako značne problematické. Iné závery neprinieslo ani posledné sčítanie obyvateľov. Počet a podiel osôb, ktoré v sčítaní nemali žiadne vzdelanie bol síce už aj u Rómov pomerne nízky, no jednoznačne hlavným problémom je skutočnosť, že drvivá väčšina osôb rómskej národnosti (a najmä žien) dosahuje nanajvýš základné vzdelanie. Ak budeme abstrahovať od najstarších vekových skupín, potom osem z desiatich Rómiok vo veku 45–69 rokov nezískali vyššie ako základné vzdelanie. Len mierne lepšia situácia bola u rómskych mužov, keďže podiel osôb so základným vzdelaním a bez vzdelania sa pohyboval v tomto veku na úrovni 70–75 %. Najpriaznivejšia (ak to takto môžeme označiť) je vzdelanostná štruktúra osôb rómskej národnosti vo veku 35–44 rokov, keďže podiel mužov so základným vzdelaním a bez vzdelania klesol na úroveň 66–68 % a u žien dosiahol 73–77 %. Ide o osoby, ktoré svoje vzdelanostné dráhy ukončovali na konci 80. a v prvej polovici 90. rokov. Ak sa však pozrieme na najmladšie kohorty Rómov, zistíme, že dochádza nielen k ďalšiemu medzigeneračnému prenosu nižšieho vzdelania, ale situácia sa v porovnaní s týmito kohortami ešte zhoršila. Vo veku 25–34 rokov váha rómskych mužov s nanajvýš základným vzdelaním vzrástla na 75–79 % a u žien opäť mierne prekračuje hranicu 80 %. Len pre porovnanie dodávame, že podiel osôb so základným vzdelaním alebo bez vzdelania v reprodukčnom veku v celej populácii Slovenska ani u jednej vekovej skupine neprekročil hranicu 10 %.

Z pohľadu ekonomickej aktivity len malá časť rómskych mužov (okolo 20 %) a ešte nižší podiel rómskych žien (10–15 %) v produktívnom veku deklarovali v SODB 2011, že sú zamestnané. Naopak väčšina z nich (muži viac ako 70–80 %; ženy 60–80 %) bola v čase sčítania nezamestnaná. Nižšia váha neza-

mestnaných žien rómskej národnosti vo veku 16–34 rokov (50–60 %) je spojená predovšetkým so skutočnosťou, že tieto ženy boli častejšie v tomto veku na materskej alebo rodičovskej dovolenke (približne štvrtina až tretina vo veku 20–29 rokov) a tiež častejšie zostávali v domácnosti v porovnaní s celoslovenskou populáciou.

VÝVOJ KOHORTNEJ PLODNOSTI A ŠTRUKTÚRY ŽIEN PODĽA PARITY

Výsledky sčítaní ľudu z rokov 1970 a 1980 prvýkrát umožnili analyzovať realizovanú plodnosť žien rómskeho etnika.⁶⁾ Práve tie umožnili *Srbovi* (1984 a 1988) poukázať na začiatok zmien v intenzite plodnosti, ktorých iniciátorkami sa stali Rómky narodené v 40. a na začiatku 50. rokov 20. storočia (*Šprocha*, 2014). K uvedenému dopĺňame ešte, že v najstarších generáciách z 20. a 30. rokov 20. storočia, v ktorých bolo možné kohortnú plodnosť z predmetných cenov analyzovať, sa priemerný počet detí na jednu ženu pohyboval stabilne nad hranicou 6 detí (*Šprocha*, 2014). Až u žien narodených v druhej polovici 30. a na začiatku 40. rokov sa začal určitý pokles realizovanej plodnosti, ktorý sa smerom k mladším kohortám zrýchľoval. Ten potvrdili aj výsledky SODB 2011. Kým Rómkam narodeným v 40. rokoch sa narodilo v priemere viac ako 5 detí, ženy z druhej polovice 50. rokov mali už menej ako 4 deti. V ďalších kohortách už kohortná plodnosť tak dynamicky neklesala preto priemerný počet detí, ktorý sa narodil jednej žene rómskej národnosti z generácií z polovice 60. rokov bol približne 3,5 dieťaťa. V porovnaní s celou populáciou Slovenska bez osôb rómskej národnosti však je táto úroveň naďalej výrazne vyššia. Okrem toho je tiež potrebné povedať, že aj v prípade žien nerómskej národnosti môžeme identifikovať stabilný medzigeneračný aj keď miernejší pokles realizovanej plodnosti. Kým ženy narodené na začiatku 40. rokov 20. storočia mali podľa výsledkov SODB 2011 približne 2,5 dieťaťa, ženy z polovice 60. rokov sa už výrazne

6) Prvým cenom, v ktorom sa zisťovala otázka o počte narodených detí, bolo medzivojnové sčítanie ľudu z roku 1930. Výsledky sa však dotýkali len vydatých žien z posledného manželstva a deklarácia cigánskej národnosti bola ponechaná na slobodnom rozhodnutí každej osoby. Preto získané výsledky sa dotýkali opäť len časti rómskej populácie. Po druhej svetovej vojne až do konca 80. rokov nebola cigánska (ani rómska) národnosť oficiálne uznaná a prislusnosť k rómskemu etniku bola v sčítaniach 1970 a 1980 stanovovaná sčítacím komisárom na základe vopred dohodnutých pravidiel (pozri napr. *Vomáčková*, 1971).

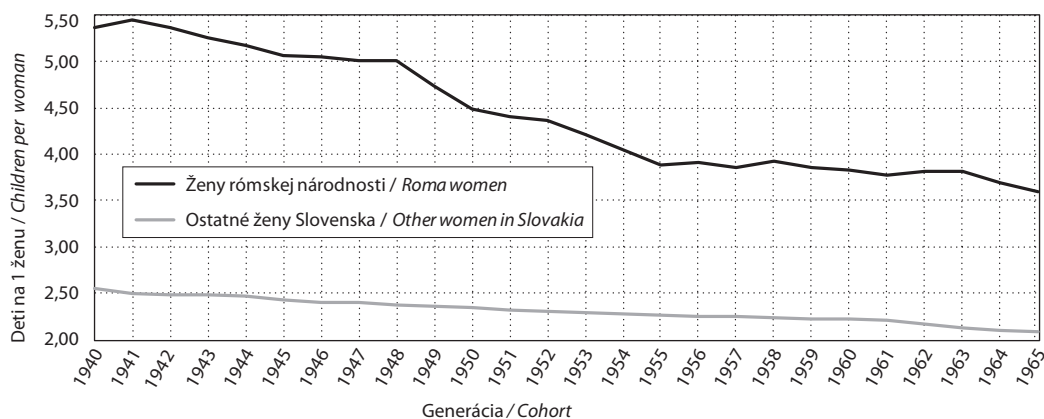
priblížili k hranici 2 detí. Je teda zrejme, že dynamickejší priebeh znižovania kohortnej plodnosti u žien rómskej národnosti prispel k zmenšeniu diferencií v realizovanej plodnosti medzi rómskymi a nerómskymi ženami na Slovensku. Kým v najstarších sledovaných kohortách tento rozdiel predstavoval takmer 3 deti, v najmladších s (takmer) ukončenou reprodukciou sa dostal na úroveň 1,5–1,6 dieťaťa na ženu.

Hlavnou príčinou výrazne vyššej konečnej plodnosti Rómiek je medzigeneračne pretrvávajúci častejší príklon k väčšej rodine. Podľa výsledkov SODB 2011 viac ako polovica žien rómskej národnosti narodených v 40. rokoch mala 5 a viac detí. V celej populácii Slovenska (bez osôb rómskej národnosti) však tieto ženy tvorili len 4–8 %. Vzhľadom na tak výraznú prevahu modelu rodiny s väčším počtom detí, zastúpenie žien rómskej národnosti s dvomi alebo tromi deťmi, ktoré na Slovensku boli najčastejšími (65–70 %), dosahovalo v najstarších sledovaných kohortách len veľmi nízku úroveň (10–25 %). Ako je zrejme z grafu 2, medzigeneračne však postupne dochádzalo k poklesu podielu žien s 5 a viac deťmi a čoraz častejšie sa Rómkam narodili 2–4 deti. V najmladších kohortách dokonca vidíme aj určitý pokles zastúpenia modelu rodiny so 4 deťmi (na 15 %) a zvýraznenie váhy trojdetnej (20–24 %) a čiastočne aj dvojdetnej rodiny (14–18 %). Pre po-

rovnanie v najmladších kohortách žien Slovenska (bez Rómov) sa podiel žien s dvomi deťmi pohyboval na úrovni 47 % a zastúpenie žien s tromi deťmi kleslo pod hranicu 20 %. Vyšší počet detí mala len necelá desatina žien. Zaujímavým aspektom reprodukčného správania žien rómskej národnosti je medzigeneračne stabilne veľmi nízka percepčia jednodetného modelu rodiny. Úroveň jednodetnosti v kohortách 1940–1965 sa zväčša pohybovala na hladine 5–8 %, kým v populácii Slovenska stabilne prekračovala hranicu 10 % a v kohortách z polovice 60. rokov dokonca presiahla hranicu 15 %. Podiel bezdetných žien v oboch populáciách bol dlhodobo veľmi nízky (do 10 %), a preto ich vývoj nemal zásadnejší vplyv na úroveň realizovanej plodnosti. Za hlavný faktor poklesu kohortnej plodnosti v populácii žien rómskej národnosti je možné jednoznačne označiť znižovanie podielu osôb s 5 a viac deťmi a čoraz väčší príklon najmä k štvor- a trojdetnej a v mladších kohortách postupne aj čiastočne k dvojdetnej rodine. Na druhej strane naďalej platí, že v skupine žien hlásiacich sa k rómskej národnosti majú častejšie zastúpenie ženy s vyšším počtom detí ako je dominantný model rodiny v celoslovenskej populácii. Aj preto naďalej úroveň realizovanej plodnosti zostáva u Rómov pomerne výrazne vyššia a vzhľadom na očakávaný vývoj generačnej plodnosti v kohortách zo 70. a prvej

Graf 1: Konečná plodnosť žien rómskej národnosti a ostatných žien Slovenska, SODB 2011

Cohort total fertility rate of Roma women and other women in Slovakia, 2011 Population Census

Zdroj: ŠÚ SR; SODB 2011; výpočty autora.

Source: SO SR; SODB 2011; author's computations.

polovice 80. rokov sa na tom nič nezmení ani v najbližších rokoch.

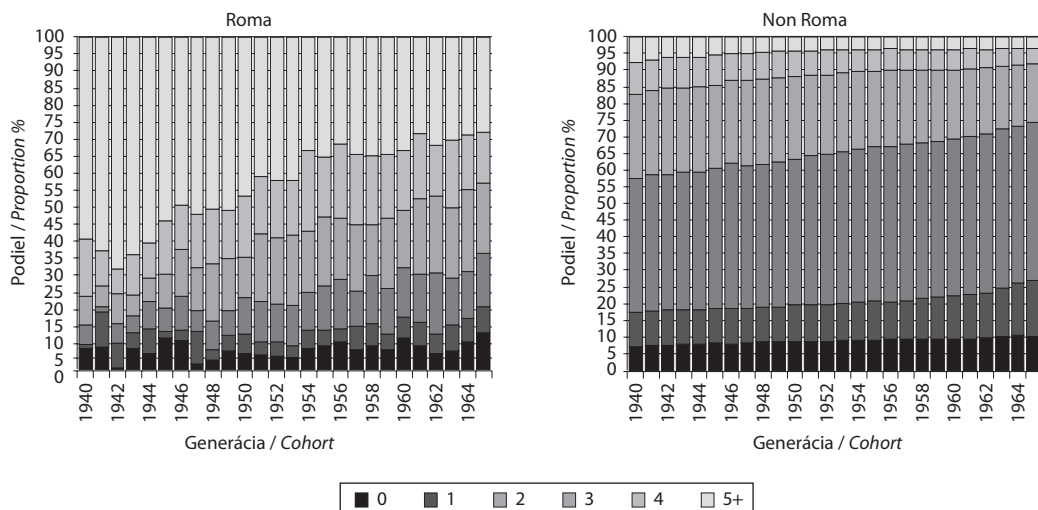
V populáciách, v ktorých nie je plánovanie rodičovstva výraznejšie rozšírené, a teda po narodení želaného počtu detí nedochádza k snahám o zamedzenie počatia resp. narodenia ďalšieho, môžeme identifikovať pomerne vysoké hodnoty pravdepodobností zväčšenia rodiny aj u detí vyšších poradí. Celkový počet narodených detí v takomto prípade nie je závislý od predchádzajúcej reprodukčnej histórie ženy resp. dvojice. Príklad takéhoto reprodukčného správania môžeme vidieť u žien rómskej národnosti z generácií zo začiatku 40. rokov 20. storočia. Pravdepodobnosť, že sa žene narodí prvé až štvrté dieťa prekročovala hranicu 90 %. Len o niečo nižšiu úroveň dosahovala tiež šanca pôrodu piateho dieťaťa žene, ktorá sa už štyrikrát stala matkou (pozri graf 4). Postupne s každou mladšou generáciou (približne od 1944) sa pravdepodobnosť narodenia piateho až štvrtého dieťaťa znižovala. Od kohort z konca 40. rokov začala mierne klesať aj šanca pôrodu tretích detí. Tá u najmladších zo sledovaných kohort dosiahla hranicu 80 %. Pravdepodobnosť narodenia štvrtého dieťaťa žene rómskej národnosti s tromi deťmi klesla pod 70 % a v prípade piateho dieťaťa sa

od kohort z polovice 50. rokov stabilizovala na úrovni 60–65 %. Ide o zaujímavý jav, ktorý je možné pozorovať aj u ostatných žien Slovenska. Keďže ide o podmienené pravdepodobnosti, môžeme sa domnievať, že v oboch populáciách sa postupne vyseletovala časť žien, ktoré aj napriek transformácii reprodukčného správania naďalej inklinujú k väčším rodinám. Sledované kohorty žien Slovenska bez osôb hlásiacich sa k rómskej národnosti predstavujú z pohľadu priebehu pravdepodobností zväčšenia rodiny typický príklad populácie so široko akceptovaným plánovaním počtu narodených detí. Najvyššie šance sú dlhodobo spojené s rodením prvých a druhých detí. Spočíva to v snahe stať sa matkou, keďže normativita materstva je v populácii Slovenska dlhodobo veľmi silná a na druhej strane tiež s presadením sa dvojdetného modelu rodiny. Snaha o zamedzenie narodenia ďalšieho dieťaťa (tretieho a ďalšieho) potom medzigeneračne vedie k výraznému poklesu pravdepodobností.

Okrem kohort, ktoré v čase SODB 2011 už mali ukončenú reprodukciu prípadne sa nachádzali vo veku na konci reprodukčného obdobia, sú zaujímavé aj rozdiely v realizovanej plodnosti žien v mladšom veku. Predovšetkým sa potvrdzuje skorší začia-

Graf 2 a 3: Štruktúra žien rómskej národnosti a ostatných žien Slovenska podľa počtu narodených detí, SODB 2011

Parity structure of Roma women and other women in Slovakia, 2011 Population Census

Zdroj: ŠÚ SR; SODB 2011; výpočty autora.

Source: SO SR; SODB 2011; author's computations.

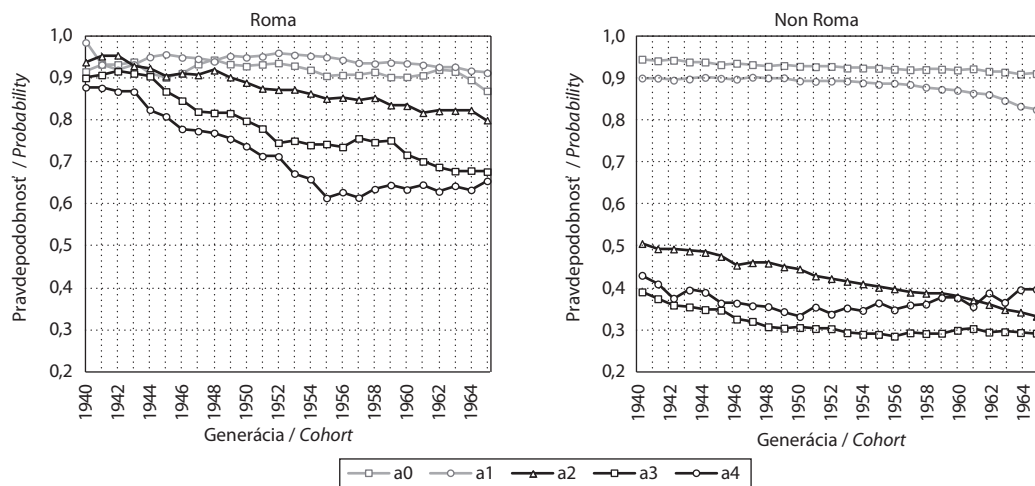
tok reprodukčných kariér žien rómskej národnosti, pričom je zrejmé, že značná časť z nich sa matkou nestáva v mladom veku len raz, ale v prvej polovici reprodukčného obdobia sa im narodili aj ďalšie deti. Napríklad vo veku 20 rokov už priemerne na jednu ženu deklarujúcu v sčítaní 2011 rómsku národnosť pripadalo viac ako jedno dieťa, kým u ostatných žien Slovenska sa to bolo pod hranicou 0,2 dieťaťa na ženu. Vo veku 30 rokov už priemerný počet detí dosiahol u Rómiek hodnotu takmer 3 detí, pričom v celoslovenskom pohľade to bolo len približne jedno dieťa. Skorší začiatok reprodukcie potvrdzuje aj vývoj bezdetnosti s vekom ženy. Zaujímavým sú predovšetkým -nástročné dievčatá. Aspoň jedno dieťa v sčítaní priznala vo veku 16 rokov takmer každá desiata Rómka a vo veku 18 rokov sa už matkou stali štyri z desiatich. Ešte do dovŕšenia 20. roku života sa prvé dieťa narodí polovici žien hlásiacich sa k rómskej národnosti. Pre porovnania v celej populácii Slovenska (bez osôb rómskej národnosti) bezdetnosť klesá pod hranicu 50 % až vo veku 29 rokov. Priemerný počet

rokov, ktoré strávi rómska žena od narodenia ako bezdetná sa podľa výsledkov SODB 2011 pohyboval na úrovni 21 rokov, kým celoslovenský priemer dosiahol takmer 28,5 roka.⁷⁾ Podiel žien s tromi a viac deťmi sa v populácii Slovenska len veľmi pozvoľna zvyšuje s vekom, aby až vo veku 39–40 rokov dosiahol 20% hranicu. V prípade žien rómskej národnosti je zrejmy už od najmladších vekových skupín príklon k početnejšej rodine. Preto už vo veku 27–29 rokov približne každá druhá Rómka uviedla, že sa jej narodili tri a viac detí.

DIFERENCIE V REALIZOVANEJ PLODNOSTI RÓMSKÝCH ŽIEN

Odlíšnosť reprodukčného správania rómskeho obyvateľstva je predovšetkým spájaná s určitou mierou izolácie od majoritnej nerómskej populácie a jej vývoja. Práve segregácia a s ňou spojená sociálna exklúzia majú pravdepodobne zásadný vplyv na oneskorení začiatku zmien v reprodukčnom správaní rómskeho

Graf 4 a 5: Pravdepodobnosti zväčšenia rodiny žien rómskej národnosti a ostatných žien Slovenska, generácie 1940–1965, SODB 2011 | Parity progression ratios of Roma and other women in Slovakia, cohorts 1940–1965, 2011 Population Census

Zdroj: ŠÚ SR; SODB 2011; výpočty autora.

Source: SO SR; SODB 2011; author's computations.

7) Výpočet je založený na podiele bezdetných žien podľa veku do dovŕšenia 50. roku života. Ide v podstate o analógiu priemerného veku pri sobáši (tzv. singulate mean age at marriage) konštruovaného Hajnalovou metódou. Bližšie k výpočtu pozri napr. Booth (2001), Bongaarts – Blanc (2015).

obyvateľstva a najmä populácie segregovaných rómskych osád. Podobne sa vyjadruje k danej problematike aj Zdeněk Pavlík⁸⁾: „Právě izolovanost malých sídelních celků, které se nacházejí v těsné blízkosti vesnic i měst obývaných majoritou má zásadní vliv na již zmíněnou retardaci⁹⁾ přirozeného demografického vývoje. Je až neuvěřitelné, jak silné statusové bariéry mezi osadami a vesnicemi (městy) existují.“

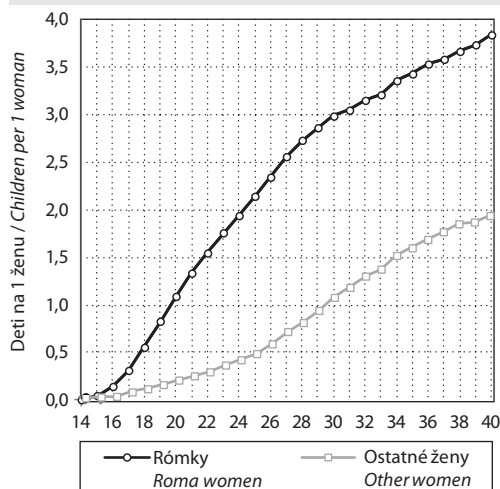
Otázkou zostáva, či existujú medzi osobami rómskej národnosti rozdiely v realizovanej plodnosti v spojitosti s niektorými „klasicky“ používanými diferencnými znakmi ako je napr. rodinný stav, vzdelanie, ekonomická aktivita, miesto bydliska a pod. Na rozdiely v intenzite plodnosti rómskych žien poukázali už výsledky sčítania ľudu z roku 1980. Najvyššiu plodnosť dosahovali Rómky žijúce vo vidieckych sídlach, eko-

nomicky neaktívne a bývajúce vo Východoslovenskom kraji. Naopak najnižšiu realizovanú plodnosť vykazovali rómske ženy žijúce v mestskom prostredí (najmä v Bratislave), ekonomicky aktívne a bývajúce na západe Slovenska (Šprocha, 2011). Rovnako niektoré terénne zisťovania (napr. UNDP, 2005) umožnili tiež hodnotiť realizovanú plodnosť v spojitosti s mierou integrácie rómskych lokálnych spoločenstiev. Analýza týchto údajov ukázala, že intenzita plodnosti skutočne klesala s mierou integrácie¹⁰⁾, pričom najvýznamnejšiu úlohu v tomto procese zohrával príklon k menšiemu počtu detí a len v minimálnej miere úroveň bezdetnosti.

Rómska populácia je vo všeobecnosti dlhodobo známa voľnejším prepojením života v manželstve a realizáciou reprodukčných zámernov. Práve regióny obývané vyšším podielom Rómov sú typické aj vyšším

Graf 6: Plodnosť žien rómskej národnosti a ostatných žien Slovenska vo veku 14–40 rokov, SODB 2011

Average number of children per woman among Roma and other women in Slovakia aged 14–40 years, 2011 Population Census

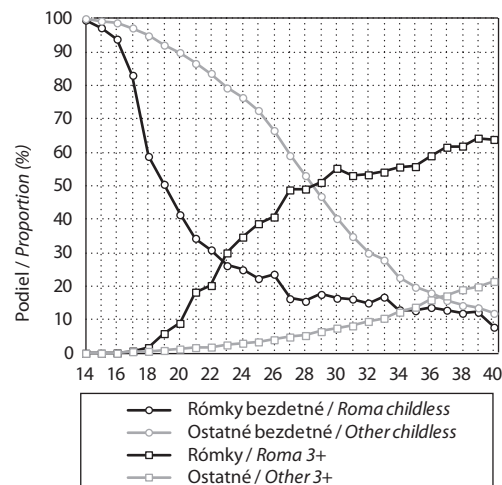

Zdroj: ŠÚ SR; SODB 2011; výpočty autora.

Source: SO SR; SODB 2011; author's computations.

Graf 7: Podiel bezdetných a žien s tromi a viac deťmi rómskej národnosti a ostatných žien Slovenska vo veku 14–40 rokov, SODB 2011

Proportion of childless women and women with 3 or more children among Roma and other women in Slovakia aged 14–40 years, 2011 Population Census

8) Rozhovor s profesorom Zdeněkom Pavlíkom o identite Rómov v roku 2006 na stránkach demografie.info, dostupné na:

http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=301.

9) Myslené v kontexte spomalenia a neskoršieho začiatku demografickej revolúcie.

10) Podľa údajov UNDP (2005) priemerne na jednu ženu zo segregovanej rómskej osady narodenú v rokoch 1955–1964 pripadalo takmer 5 detí, kým Rómky z čiastočne integrovanej lokality mali v priemere 4 deti a v integrovaných rómskych rodinách už len niečo viac ako 3 deti.

podielom detí narodených nevydatým ženám (Pukačová – Mládek, 2012; Šprocha, 2015). Rovnaké závery poskytli aj lokálne štúdie vo vybraných rómskych lokalitách (pozri napr. Vaňo – Mészáros, 2004; Šprocha, 2014), kde sa potvrdilo vysoké zastúpenie (50–60 %) detí rodiacich sa nevydatým ženám. Tieto analýzy poukázali aj na výrazne vyššiu intenzitu plodnosti slobodných rómskych žien. Okrem častejšieho príklonu k neformálnym vzťahom sa ukázalo, že kohabitácie u osôb rómskej národnosti tiež častejšie plnia úlohu klasicky vnímaného manželstva, a to aj s napĺňaním reprodukčnej funkcie (Šprocha, 2011).

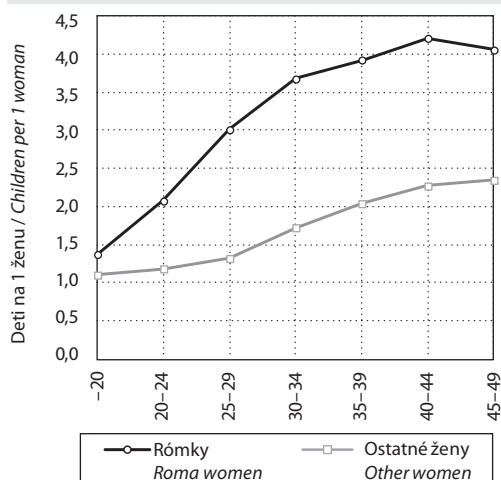
Výsledky SODB 2011 potvrdili vyššiu plodnosť vydatých žien rómskej národnosti v celom reprodukčnom období. Diferencia sa formuje pritom už v najmladších vekových skupinách a postupne sa s rastúcim vekom prehľbujú (pozri graf 8). Uvedený záver súhlasí s predchádzajúcimi zisteniami a príklonom aspoň raz vydatých rómskych žien k narodeniu väčšieho počtu detí už v prvej polovici reprodukčného obdobia. Zaujímavé výsledky však poskytujú aj grafy 8 a 9. Je zrejmé, že aj v skupine osôb rómskej národnosti realizovaná plodnosť súvisí s rodinným stavom ženy. Vo všeobecnosti vo všetkých vekových skupinách platí, že priemerný počet detí narodených

jednej slobodnej Rómke bol vždy nižší ako u vydatých. Na druhej strane však tiež platilo, že uvedená diferencia nebola tak výrazná ako v celej populácii Slovenska (s výnimkou najstaršej vekovej skupiny). Aj v prípade slobodných žien platilo, že priemerný počet detí narodených jednej Rómke bol vyšší ako tomu bolo u ostatných žien Slovenska. Rovnako môžeme vidieť, že kým u ostatných žien maximálna realizovaná plodnosť slobodných vo veku 35–39 rokov dosiahla približne 0,6 dieťaťa na ženu, u žien rómskej národnosti to bolo viac ako 2,5 dieťaťa. V podstate od dovŕšenia 25. roku života slobodné rómske ženy mali v priemere viac ako dve deti. Aj z tohto je zrejmé, že v rómskej populácii existuje výrazne vyššia šanca stať sa slobodnou matkou opakovane.

Zaujímavým je tiež pokles realizovanej plodnosti v poslednej dekáde reprodukčného veku, ktorý môžeme v menšej miere identifikovať aj v skupine ostatných žien. Bez hlbšej analýzy je problematické určiť jednoznačnú príčinu. Vzhľadom na rastúci podiel trvalo slobodných žien, ako aj kohabitujúcich osôb sa domnievame, že kým v starších kohortách ide o určitú vyselektovanú podskupinu žien s problematickou reprodukčnou a partnerskou dráhou, v mladších sa opakované materstvo a dlhodobý život mimo man-

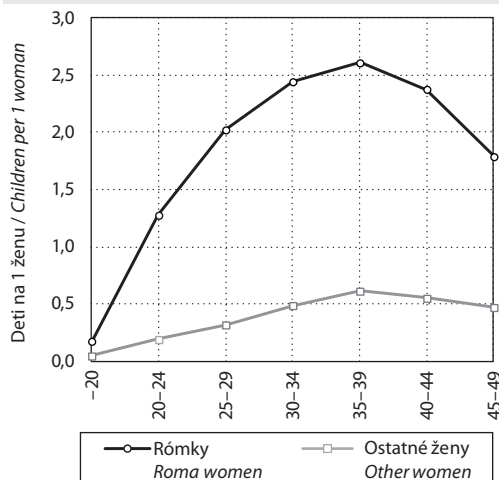
Graf 8: Plodnosť aspoň raz vydatých žien rómskej národnosti a ostatných žien Slovenska, SODB 2011

Fertility of ever married Roma and other women in Slovakia, 2011 Population Census

Graf 9: Plodnosť slobodných žien rómskej národnosti a ostatných žien Slovenska, SODB 2011

Fertility of never married Roma and other women in Slovakia, 2011 Population Census

Zdroj: ŠÚ SR; SODB 2011; výpočty autora.
Source: SO SR; SODB 2011; author's computations.

ženský vzťah stáva akceptovanou voľbou nastavenia životných dráh. Predpokladáme tiež, že v starších kohortách svoju úlohu mohla zohrať aj pomerne štedrá populačná politika minulého režimu, ktorá prispievala k znižovaniu podielu trvalo slobodných aj v rómskej populácii. Mimo manželský vzťah tak trvalo zostávala pravdepodobne len určitá špecifická podskupina výrazne znevýhodnená na sobášnom trhu, čo sa následne prejavilo aj na úrovni realizovanej plodnosti.

Analýza vzdelanostnej štruktúry populácie a predovšetkým žien rómskej národnosti potvrdila pretrvávanie modelu veľmi nízkeho vzdelania. Práve úroveň dosiahnutého vzdelania zohráva jeden z kľúčových diferencných znakov reprodukčného správania na Slovensku (Šprocha – Potančoková, 2010). Z pohľadu procesu plodnosti vplyv vzdelania žien môže mať priamy efekt najmä v oblasti intenzity, jej rozloženia podľa veku, časovania, ako aj legitimacy. Ide predovšetkým o rôznu dĺžku štúdia, pričom obdobie štúdia je vo všeobecnosti vnímané ako nekompatibilné s rodičovskými úlohami (Baizán et al., 2003; Blossfeld – Huinink, 1991; Kravdal, 1994; Štátná, 2009). Tento priamy vplyv je následne dopĺňaný rozdielnou socioekonomickou situáciou a hodnotovou orientáciou.

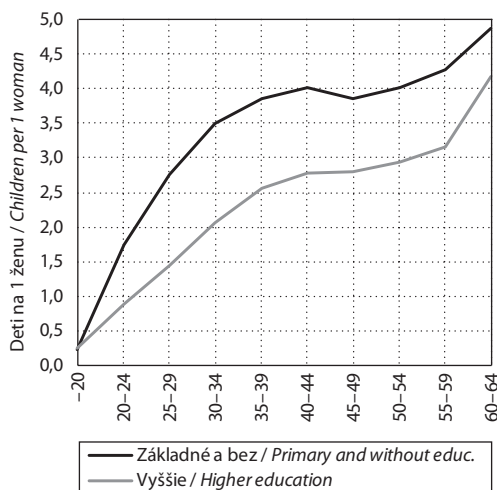
Skupiny rôzne vzdelaných osôb sa socializujú do odlišných subkultúr, ktoré sa navzájom od seba odlišujú svojou hodnotovou orientáciou a životnými cieľmi (Inglehart, 1990).

V populácii Slovenska sa potvrdzuje, že najnižšiu úroveň konečnej plodnosti a súčasne najvyššiu mieru bezdetnosti mali ženy s najvyšším dosiahnutým vzdelaním (Šprocha a kol., 2016). Táto skutočnosť sa prejavila aj napriek tomu, že jednotlivé generácie žien Slovenska realizovali svoju plodnosť v rozdielnych podmienkach, nachádzali sa v odlišných životných situáciách, mali rôzne identity a reprodukčné stratégie. Otázkou zostáva, či aj v prípade žien rómskej národnosti môžeme hovoriť o vplyve dosiahnutého vzdelania na úroveň realizovanej plodnosti. Vzhľadom na viackrát spomínanú veľmi nepriaznivú vzdelanostnú štruktúru sme sa snažili odpovedať na to, či dosiahnutie vyššieho ako základného vzdelania má vplyv na počet narodených detí. Prvú analyzovanú skupinu žien tak predstavovali Rómky s nanajvyšším základným vzdelaním a druhou boli ženy so stredoškolským a vyšším vzdelaním (s výraznou prevahou osôb so strednou školou bez maturity).

Ako je zrejme z grafu 10, aj v rómskej populácii do určitej miery platí, že ak žena dosiahne vyššie vzdelanie

Graf 10: Plodnosť žien rómskej národnosti podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania, SODB 2011

Fertility of Roma women by educational attainment, 2011 Population Census

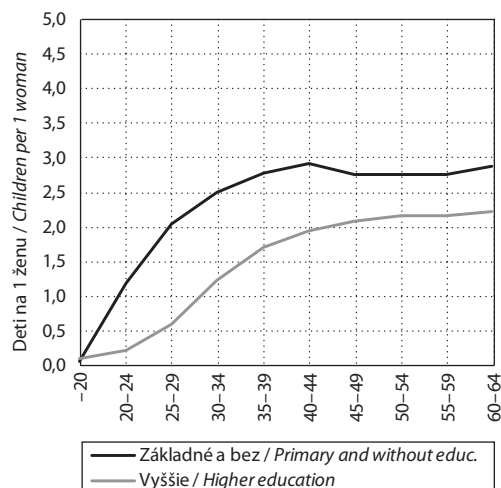

Zdroj: ŠÚ SR; SODB 2011; výpočty autora.

Source: SO SR; SODB 2011; author's computations.

Graf 11: Plodnosť ostatných žien Slovenska podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania, SODB 2011

Fertility of other women in Slovakia by educational attainment, 2011 Population Census

nie ako základné jej výsledná realizovaná plodnosť je nižšia. Ak budeme abstrahovať od najstarších kohort, na konci a tesne po skončení reprodukčného obdobia sa rozdiel v konečnej plodnosti žien rómskej národnosti s nanajvyš základným a vyšším ako základným vzdelaním pohyboval na úrovni 1 dieťaťa. Zaujímavé je, že v celej populácii Slovenska bola tiež konečná plodnosť žien s nanajvyš základným vzdelaním vyššia, no diferencia v realizovanej plodnosti dosahovala vo veku 45–54 rokov len približne 0,6–0,7 dieťaťa na ženu. Zdá sa, že v prípade žien rómskej národnosti efekt vyššieho vzdelania na úroveň plodnosti je výraznejší. Ešte viac to platí v mladších kohortách, keďže vo veku 25–39 rokov sa v priemere Rómkam len so základným vzdelaním alebo bez vzdelania narodilo o 1,3–1,4 dieťaťa viac ako ich vzdelanejším vrstovníckam. Rovnaký jav nachádzame aj v celoslovenskej populácii. Na definitívnu podobu uvedených rozdielov si však budeme musieť ešte počkať, pretože viaceré z týchto žien mali v čase sčítania ešte pred sebou značnú časť zo svojho reprodukčného obdobia.

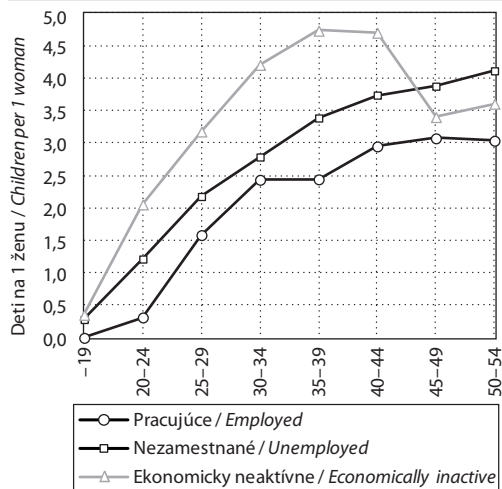
S úrovňou dosiahnutého vzdelania úzko súvisí aj postavenie osôb na oficiálnom trhu práce. Ako sme uviedli vyššie, len minimálna časť žien rómskej národnosti v reprodukčnom veku bola v čase SODB 2011

zamestnaná. Prevažovali nezamestnané a ekonomicky neaktívne osoby. Otázkou zostáva, či skutočnosť, že Rómka aktívne participuje na pracovnom trhu môže ovplyvňovať jej realizovanú plodnosť a ak áno akým spôsobom. Prierezové údaje, ktoré by ju mohli zodpovedať neexistujú. Informácie získané z cenzu 2011 obdobne ako pri ostatných populačných štruktúrach majú však jeden nedostatok. Kým počet narodených detí je zisťovaný ako celkový výsledok reprodukčnej histórie ženy až po rozhodujúci okamih sčítania, ekonomická aktivita, vzdelanie, či rodinný stav zobrazujú situáciu platnú práve v čase sčítania. Znamená to, že realizácia jednotlivých reprodukčných zámerov sa nemusela odohrávať žene s takým istým vzdelaním, ekonomickou aktivitou, či rodinným stavom ako uviedla v cenzu. Aj napriek tomu sú získané poznatky najmä v prípade rómskej populácie veľmi cenné.

Grafy 12 a 13 potvrdzujú existujúce rozdiely v konečnej plodnosti žien rómskej národnosti, ako aj ostatných žien Slovenska v spojitosti s ich ekonomickou aktivitou. Platí, že v priemere najviac detí mali s výnimkou konca reprodukčného a v poreprodukčnom veku ekonomicky neaktívne osoby a naopak najnižšiu plodnosť vykazovali pracujúce ženy. Platí to pre rómku i nerómsku populáciu Slovenska, pričom však di-

Graf 12: Plodnosť žien rómskej národnosti podľa ekonomickej aktivity, SODB 2011

Fertility of Roma women by economic activity, 2011 Population Census

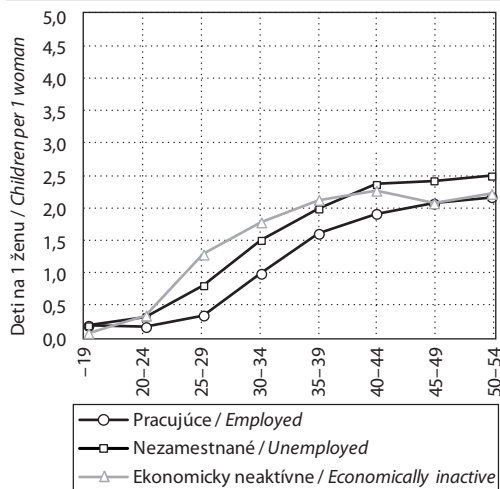

Zdroj: ŠÚ SR; SODB 2011; výpočty autora.

Source: SO SR; SODB 2011; author's computations.

Graf 13: Plodnosť ostatných žien Slovenska podľa ekonomickej aktivity, SODB 2011

Fertility of other women in Slovakia by economic activity, 2011 Population Census

ferencie v realizovanej plodnosti boli podľa výsledkov SODB 2011 jednoznačne väčšie u žien hlásiacich sa k rómskej národnosti.

Populáciu žien rómskej národnosti nie je možné vnímať ako homogénny celok, ale ako ukázala predchádzajúca analýza aj v nej existujú určité rozdiely v populačných štruktúrach, či mieste bydliska. Práve charakter trvalého bydliska bol posledným testovaným faktorom v spojitosti s úrovňou realizovanej plodnosti. Do úvahy sme zobrali dichotómiu mesto–vidiek, veľkostné skupiny obcí a tiež rozdelenie rómskej populácie do oblastí (NUTS–2) Slovenska. Vo všeobecnosti získané výsledky potvrdili, že rómske ženy žijúce v mestskom prostredí a v obciach s 5 tis. a viac obyvateľmi mali nižší priemerný počet detí ako osoby rómskej národnosti bývajúce vo vidieckych obciach a sídlach s menej ako 5 tis. obyvateľmi (pozri tab. 1). Rovnako sa ukázali aj priestorové rozdiely v priemernom počte detí na 1 ženu. Najnižšiu plodnosť dosahovali Rómky v západnej oblasti Slovenska a naopak najvyššiu realizovanú plodnosť mali ženy rómskej národnosti na východnom Slovensku (Prešovský a Košický kraj).

ZÁVER

Rómska populácia na Slovensku sa vyznačuje viacerými špecifickými črtami, ktoré do značnej miery

pramena z jej inoetnického pôvodu a predovšetkým pretrvávajúcej väčšej či menšej izolácie od hlavných vývojových zmien v majoritnej spoločnosti Slovenska. Veľmi dôležitou odlišnosťou aj pre budúce smerovanie sú rozdiely v intenzite a časovaní procesu plodnosti. Kohortná analýza plodnosti na základe výsledkov sčítania obyvateľov 2011 potvrdila, že táto časť rómskych žien si udržiava výrazne vyšší priemerný počet detí na ženu, no na druhej strane sme jednoznačne svedkami pomerne výrazného medzigeneračného poklesu realizovanej plodnosti. Kým najstaršie sledované kohorty mali v priemere viac ako 5 detí na ženu, v najmladších sa konečná plodnosť priblížila už k hranici 3,5 dieťaťa. V populácii Slovenska došlo tiež k poklesu realizovanej plodnosti a u žien narodených v druhej polovici 60. rokov sa priemer priblížil k 2 deťom na ženu. Hlavnou príčinou výrazne vyššej realizovanej plodnosti u žien rómskej národnosti je častejšie rodenie detí vyšších poradií (3 a viac), pri relatívne nízkom zastúpení rómskych žien s jedným alebo dvomi deťmi. Rozdiely v konečnej bezdetnosti sú v spojitosti s výslednou plodnosťou v podstate zanedbateľné. Na druhej strane je potrebné poznamenať, že skupina rómskych žien s vyšším počtom detí prechádza medzigeneračne pomerne výraznými zmenami. Predovšetkým sme svedkami

Tab. 1: Plodnosť žien rómskej národnosti podľa veku a vybraných charakteristík miesta bydliska, SODB 2011

Fertility of Roma women by age and selected characteristics of the place of residence, 2011 Population Census

Vek Age	Typ obce Type of municipality		Oblasť NUTS 2			Počet obyvateľov Number of inhabitants	
	Mestá Towns	Vidiecke obce Villages	Západné Slovensko	Stredné Slovensko	Východné Slovensko	do 5 tis. up to 5 ths.	5 tis. a viac 5 ths. and over
–19	0,13	0,18	0,16	0,15	0,17	0,18	0,14
20–24	1,34	1,65	1,03	1,28	1,66	1,64	1,38
25–29	2,30	2,62	1,52	1,92	2,75	2,60	2,35
30–34	2,79	3,37	2,05	2,53	3,47	3,34	2,87
35–39	3,07	3,83	1,79	2,79	3,93	3,77	3,22
40–44	3,55	3,88	2,57	2,99	4,18	3,86	3,60
45–49	3,44	3,82	2,65	3,12	4,03	3,80	3,51
50–54	3,50	4,04	2,74	3,13	4,27	4,01	3,58
55–59	3,64	4,39	3,11	3,51	4,49	4,33	3,74
60–64	4,21	5,09	4,11	4,34	5,07	4,97	4,44

Zdroj: ŠÚ SR; SODB 2011; triedenie a výpočty autora.
Source: SO SR; SODB 2011; author's computations.

poklesu zastúpenia žien s 5 a viac deťmi a čoraz väčšiu v úlohu v najmladších kohortách zohrávajú ženy s tromi deťmi. Odzrkadlilo sa to aj na vývoji pravdepodobnosti zväčšenia rodiny, ktoré v najstarších sledovaných kohortách zo začiatku 40. rokov 20. storočia ešte nevykazovali výraznejšie diferencie medzi jednotlivými paritami. Smerom k mladším kohortám sme však jednoznačne svedkami poklesu šanci pôrodu štvrtého a piateho dieťaťa, čo potvrdzuje nástup vedomého obmedzovania veľkosti rodiny na menší počet detí. Podrobná diferenčná analýza kohortnej plodnosti poukázala na vyššiu plodnosť vydatých a najmä nevydatých rómskych žien v porovnaní s nerómskou

populáciou. Rovnako sme identifikovali určité rozdiely v rámci rómskej populácie v úrovni plodnosti podľa dosiahnutého vzdelania. Platí, že ak žena rómskej národnosti dosiahne vyššie ako základné vzdelanie, jej realizovaná plodnosť je signifikantne nižšia. Podobný záver platí aj pre pracujúce Rómky v porovnaní s nezamestnanými resp. so ženami zostávajúcimi v domácnosti. Naša analýza tiež potvrdila niektoré rozdiely v kohortnej plodnosti podľa miesta bydliska. Platí, že rómske ženy žijúce v mestách, väčších obciach (s 5 a viac tis. obyvateľmi) a na západe Slovenska majú nižší počet detí ako Rómky z vidieckych alebo malých obcí, či z východného Slovenska.

Literatura:

- Bačová, V. 1990. Typológia rómskych rodín na Slovensku. *Sociológia*, 22(4), s. 491–501.
- Baizán, P. – Aasve, A. – Billari, F. 2003. Cohabitation, Marriage and First Birth: The Interrelationship of Family Formation Events in Spain. *European Journal of Population*, 19(2), pp. 147–169.
- Blossfeld, H.-P. – Huinink, J. 1990. Human Capital Investments or Norms of Role Transitions? How Women's Schooling and Career Affect the Process of Family Formation. *American Journal of Sociology*, 97(1), pp. 143–168.
- Bongaarts, J. – Blanc, A. K. 2015. Estimating the current mean age of mothers at the birth of their first child from household surveys. *Population Health Metrics*, 13, 25.
- Booth H. 2001. Trends in mean age at first birth and first birth intervals in the Pacific Islands. *Genus*, LVII, (3–4), pp. 165–190.
- Dubayová, M. 1994. Rómska rodina na Slovensku: Pokus o kultúrnologickú reflexiu. *Slovenský národopis*, 42(2), s. 129–138.
- Inglehart, R. 1990. *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton: Princeton University Press.
- Kalibová, K. 1999. Romové z pohľadu štatistiky a demografie. In: *Romové v České republice (1945–1998)*. Praha: Socioklub, s. 91–114.
- Kalibová, K. 2000. The demographic characteristics of Roma/Gypsies in selected countries in Central and Eastern Europe. In: W. Haug – P. Compton–Y. Courbage (eds.) *The demographic characteristics of national minorities in certain European states*. Vol. 2. Population studies No. 31. Strasbourg: Council of Europe. pp. 169–206.
- Kravdal, Ø. 1994. The Importance of Economic Activity, Economic Potential and Economic Resources for the Timing of First Births in Norway. *Population Studies*, 48(2), pp. 249–267.
- Kumanová, Z. – Džambazovič, R. 2002. Rómska rodina: na rozhraní medzi tradicionalitou a modernitou. In: M. Vašečka (ed.) *ČAČIPEN PAL O ROMA. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: IVO, s. 503–526.
- Marušiaková, J. 1985. K problematike cigánskej skupiny. *Slovenský národopis*, 33(4), s. 694–706.
- Mládek, J. – Širočková, J. 2004. Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva na Slovensku. *Sociológia*, 36(5), s. 423–454.
- Pukačová, J. – Mládek, J. 2014. Špecifické črty reprodukčného správania rómskeho obyvateľstva na Slovensku. *Geografický časopis*, 66(2), s. 133–159.
- Srb, V. 1984. Některé demografické, ekonomické a kulturní charakteristiky cikánskeho obyvateľstva v ČSSR 1980. *Demografie*, 26, s. 161–172.
- Srb, V. 1988. Změny v reprodukci československých Romů 1970–1980. *Demografie*, 30, s. 305–309.
- Šprocha, B. 2011. *Populácia Rómov na Slovensku a možnosti jej prognózovania*. Dizertačná práca, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.
- Šprocha, B. 2014. *Reprodukcia rómskeho obyvateľstva na Slovensku a prognóza jeho populačného vývoja*. Bratislava: Prognostický ústav SAV.
- Šprocha, B. 2015. Narodení mimo manželstva a plodnosť nevydatých žien na Slovensku. *Demografie*, 57, s. 127–143.
- Šprocha, B. – Potančoková, M. 2010. *Vzdelanie ako diferenčný faktor reprodukčného správania*. Bratislava: INFOSTAT.

- Šprocha, B. – Vaňo, B. – Bleha, B. 2013. *Prognóza vývoja obyvateľstva v okresoch Slovenskej republiky do roku 2035*. Bratislava: Prognostický ústav SAV, INFOSTAT, Katedra humánnej geografie a demografie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského.
- Šprocha, B. – Šídlo, L. – Nováková, G.– Šťastná, A. 2016. Kohortní změny v koncentraci plodnosti v Česku a na Slovensku. *Sociológia*, 48(5), s. 474–499.
- Šťastná, A. 2009. Zakládání rodiny a narození prvního a druhého dítěte. In: Kuchařová, V. – Šťastná, A. (eds.). *Partnerství, rodina a mezigenerační vztahy v české společnosti*. Praha: VÚPSV, s. 29–49.
- Vaňo, B. 2001. *Demografická charakteristika rómskej populácie v SR*. Bratislava: INFOSTAT.
- Vaňo, B. – Haviarová, E. 2002. Demografické trendy rómskej populácie. In: M. Vašečka (ed.) *ČAČIPEN PAL O ROMA. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: IVO.
- Vaňo, B. – Mészáros, J. 2004. *Reprodukčné správanie obyvateľstva v obciach s nízkym životným štandardom*. Bratislava: INFOSTAT.
- Vomáčková, O. 1971. Definice Cikána-Roma při sčítání lidu 1970. *Demografie*, 13, s. 176.

BRANISLAV ŠPROCHA

absolvoval magisterské a doktorandské štúdium (2011) na Prírodovedecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze v oboru demografie. Od roku 2007 je vedecko-výzkumným pracovníkom Inštitútu informatiky a štatistiky ve Výskumnom demografickom centre v Bratislave a od roku 2009 vedeckým pracovníkom Prognostického ústavu Slovenskej akadémie vied. V oblasti demografie sa špecializuje na problematiku sňatečnosti, rozvodovosti, populačného vývoje, transformácie reprodukčného chováni po roce 1989 a jeho dopadů na spoločnosť. Kromě toho se věnuje též analýze vybraných populačních struktur, reprodukčného chováni romského obyvateľstva na Slovensku a problematice populačného prognózování.

SUMMARY

The Roma population has been a part of Slovakia for several centuries. Owing to the social isolation of this interesting population subgroup, a number of specific features have been preserved in their reproductive behaviour. In Slovak society frequent reference is made to the higher fertility of Roma women, especially those living in segregated Roma settlements. The main aim of this paper was to analyse the cohort fertility of women of Roma nationality in Slovakia according to the results of the 2011 Population and Housing Census. Our analysis confirmed a gradual decline in cohort fertility. The average number of children born per woman of Roma nationality fell from more than 5 children in the cohort from the first half of the 1940s to around 3.5 children in the cohort from the second half of the 1960s. It was confirmed that the significant difference in fertility between the Roma and non-Roma population in Slovakia persists. The main determinant of the higher cohort fertility among Roma women is the high rate of higher-order births. On the other hand, the onset

of the quantitative and qualitative transformation of fertility in the Roma population is leading to a reduction in the differences in cohort fertility as a result of the decreasing proportion of women with five or more children. This trend also confirms the decline of parity progression ratios for higher-order births. Our analysis also revealed that significant differences in cohort fertility between the Roma and Non-Roma population in Slovakia began at an early age in the reproductive career. It showed that the reproductive careers of Roma women start early. A differential analysis of the cohort fertility of Roma women also revealed a big difference in cohort fertility not only among ever married women but also among never married. It also confirmed the impact of educational attainment, economic activity, and the place of residence of Roma women on the level of cohort fertility. Roma women with secondary and higher education, employed women, and women living in urban municipalities, municipalities with 5,000 or more inhabitants, and municipalities in western Slovakia had lower cohort fertility.